

sâbü'rî'nin (ö. 405/1014) kendi döneminde bu hususta bir ittifakın bulunduğunu söylemesinden bu tamlanın yaygınlaştığı anlaşıyorsa da tam bir ittifaktan söz etmek mümkün değildir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "İlim", 4; Yahyâ b. Maîn, *Ma'rifetü'r-ricâl* (nşr. M. Kâmil el-Kassâr), Dimaşk 1405/1985, II, 149; Râmhürmûzî, *el-Muhaddişü'l-fâşıl* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1404/1984, s. 425, 431, 432, 433, 519-520, 522; Hâkim en-Nisâbü'rî, *Ma'rifetü'ulûmi'l-hadîs* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Medine-Beyrut 1397/1977, s. 260; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, Haydarâbâd 1357, s. 284, 288, 293-294, 296-298, 322, 330, 332, 333, 334; İbn Abdülber, *Câmi'ü beyâni'l-ilm*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye), II, 175-180; Kâdî İyâz, *el-İlmâ* (nşr. Seyyid Ahmed Sakr), Kahire 1389/1970, s. 90, 91, 122-123, 124, 127-128, 130; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadîs*, s. 135-136, 138-139, 142; Zehebî, *A'lâ-mü'n-nübelâ*, VI, 330; VIII, 404-405; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 58; II, 45; Abdülmecid Mahmûd, *Ebû Ca'fer et-Tâhâvî*, Kahire 1975, s. 189-194, 279-280; Ahmet Yücel, *Hadis İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi (Hicrî İlk Üç Asır)*, İstanbul 1996, s. 84-86, 88, 96-97.

AHMET YÜCEL

İHBÂRÜ'L-ULEMÂ bi-AHBÂRİ'L-HÜKEMÂ (إخبار العلماء بأخبار الحكماء)

İbnü'l-Kiftî'nin

(ö. 646/1248)

Târîhu'l-hükemâ

adıyla da bilinen biyografik eseri

(bk. İBNÜ'L-KİFTÎ).

İHBÂT (الإحباط)

İman esaslarına
veya ilâhî emirlere aykırı
hareket etmenin
yapılan iyi amellerin sevabını
yok etmesi anlamında
bir Kur'an terimi.

Sözlükte "boşa gitmek, değerini kaybetmek" anlamına gelen *habt* kökünden türemiş olup "boşa çıkarmak, silip yok etmek" demektir. Terim olarak bazı davranışların iyi amellerin sevabını yok etmesini ifade eder. Râgıb el-İsfahânî değerini kaybeden amelleri üç gruba ayırır. Birincisi imandan yoksun kimselerin işledikleri amellerdir (el-Furkân 25/23). İkincisi, dünyevî menfaat sağlama amacı taşıdığından Allah rızasına yönelik olmayan uhrevî amellerdir. Üçüncü grup, sâlih amel niteliği taşımakla birlikte beraberinde kötü ameller işlenmek suretiyle kıy-

meti düşen fiillerdir; bazı âyetlerde "terazilerin hafif gelmesi" ifadesiyle anlatılan da budur (*el-Müfredât*, "hbt" md.). Ancak İsfahânî'nin üçüncü grup için işaret ettiği âyetlerin bu şekilde yorumlanması müfessirlerce benimsenmemiştir (Taberî, VIII, 164; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, XIV, 29-30).

Kur'an-ı Kerim'de *ihbât* kelimesi geçmemekle birlikte aynı kökten bazı fiil kalıpları kullanılarak bir kısım inanç ve davranışların iyi amelleri boşa çıkaracağı açıklanmıştır. Bu âyetlerde belirtildiğine göre Allah'ın âyetlerine ve âhirete inanmayanlar, ilâhî hükümleri inkâra yeltenenler, müşrikler, münafıklar, sadece dünya hayatını tercih edip onunla yetinenler, peygamberleri öldürenler, insanlar arasında adaletle hükmetmek isteyenleri katledenler, Allah yolundan yüz çeviren ve başkalarının da bu yolu takip etmesine engel olanlarla Hz. Peygamber'e saygısızlıkta bulunanların amelleri boşa gidecektir. Ayrıca Allah'ın indirdiği hükümlerden hoşlanmayan ve ilâhî gazabı celbedecek görüşlere uyup Allah rızasını kazanmayı hiçe sayanların amelleri de boşa çıkacaktır (M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hbt" md.).

Hadislerde de iyi amellere ait sevabın bazı sebeplerle yok olacağı aynı kökten gelen fillerle belirtilmektedir. Buna göre Hz. Peygamber, amellerin sevabını yok eden günahları işlemekten Allah'a sığınmayı tavsiye etmiş, bazı davranışlar yüzünden amellerin boşa gideceğini zanneden sahâbîlerin yanıldığını açıklamış, böylece amellerin geçerlilik veya geçersizliğine hükmetmenin ancak Allah'a ait olduğuna işaret etmiştir (*Müsned*, III, 137; IV, 180; Buhârî, "Megâzî", 38, "Diyât", 17; Müslim, "Bir", 137). Buhârî, "Müminin farkına varmadan amelinin boşa gitmesinden korkması" başlığını taşıyan bir babda ashâbın böyle bir kaygı içinde bulunduğunu ve Hasan-ı Basrî'nin de müminin mutlaka amelinin boşa çıkabileceği endişesi taşıması gerektiğinden söz ettiğini nakletmiştir (Buhârî, "İmân", 36).

III. (IX.) yüzyıldan itibaren kelâm âlimleri *ihbât* meselesini va'd-va'id, sevap-ikab çerçevesinde ve tekfirle birlikte tartışmışlardır. "Örtmek" anlamındaki *kefir* kökünden gelen *tekfir*, "son anda gerçekleştirilen bir itaat vasıtasıyla geçmiş günahların örtülmesi ve cezalarının düşmesi" diye tanımlanıp literatürde *ihbât*la birlikte incelenmiştir. Kelâmcıların *ihbât* ve *tekfir*le ilgili görüşlerini dört nok-

tada toplamak mümkündür. 1. *İhbât* ve *tekfir* hem iman hem de amel açısından geçerli olan bir ilkedir, çünkü naklî ve aklî deliller bunu göstermektedir. Mu'tezile, Hâricîler ve Zeydiyye âlimleri ana hatları itibarıyla *ihbât* ve *tekfir*in geçerliliği görüşünde birleşmişlerdir. Dayandıkları başlıca delillerden biri âyet ve hadislerde iyiliklerin kötülükleri gidereceği ve bazı inanç ve davranışların iyi amelleri yok edeceğinin açıkça belirtilmesidir. *İhbât* ve *tekfir* ilkesi, nasların bu açıklamalarına dayanmaktan ve onları bir kural halinde ifade etmekten başka bir şey değildir (Yahyâ b. Hamza el-Alevî, s. 111-112). Ayrıca mükellefin genellikle hem itaat hem mâsiyet işlemekte olduğu varsayımından hareket edilebilmektedir. Bu durumda itaat ve mâsiyet eşit veya biri diğerinden fazla olacağından çok olanın az olanı geçersiz kılması söz konusudur. Mükellef, gerçekleştirdiği ameller sebebiyle mükâfat veya cezaya ya aynı ölçüde müstahak olur yahut birini diğerinden daha fazla hak eder. Her ikisine aynı ölçüde müstahak olması uzak bir ihtimaldir. Şu halde daha fazla hak ettiği husus geçerlilik kazanır, yani sevabı daha çok hak etmişse azabı, bunu daha çok hak etmişse sevabı yok olur. Bu durum *ihbât* ve *tekfir* ilkesinin doğruluğunu gösterir (Kâdî Abdülcebbâr, s. 624-625). 2. *İhbât* sadece inançta, *tekfir* ise hem inanç hem de amellerde geçerli bir ilkedir. Buna göre müslüman iken kâfir olanın inkârı yaptığı iyi amelleri yok eder, kâfir iken müslüman olanın imanı da geçmişte işlediği kötülükleri giderir. Müslümanın mâsiyetleri ise itaatlerini ve bunlara ait sevabı ortadan kaldırmaz. Eş'ariyye, Mâtürîdiyye, İmâmiyye-İsnââşeriyye ile Abbâd b. Süleyman gibi bazı Mu'tezile âlimleri bu görüşü benimsemiştir (Mâtürîdî, s. 337-338; Teftâzânî, II, 232; Ca'fer es-Sübhanî, II, 862). Bu grubun dayandığı başlıca deliller şunlardır: Naslar, zerre kadar da olsa işlenen her türlü hayır ve şerrin karşılığına mutlaka görüleceğini haber vermektedir (ez-Zilzâl 99/7-8). Zâhirî mânası itibarıyla *ihbât*ın geçerli olduğunu ifade eden diğer naslar da bu nasların ışığı altında te'vil edilmelidir (Fahreddin er-Râzî, *Kitâbü'l-Erba'in*, s. 221-222, 235-236; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Temhîdû'l-uşûl*, s. 268-269). *İhbât*ın amellerde geçerli olması zulmü gerektirir, zira bu takdirde itaat ve mâsiyet işleyen bir müslüman mâsiyeti çoksa hiç itaat etmemiş, itaati çoksa hiç günah işlememiş gibi telakki edilecek-